

dr hab. Henryk Hoffmann
33-100 Tarnów, Skrzyszowska 46

12.11.2016 r.

RECENZJA
dysertacji doktorskiej

mgr. Martin Peroutka

Pojetí mysli a významu ve fenomenologické a kognitivní religionistice,

Pardubice 2016

Školitel: Th. Dr. Jiří Gebelt

opracowana dla Fakulta filozofická –

Katedra religionistiky Univerzity Pardubice

(wydruk komputerowy w formacie pdf – 196 s.)

Autora recenzowanej tu pracy mgr. Martina Peroutka znam już ponad pięć lat, gdyż od 2010/11 roku prowadzę zajęcia z religioznawstwa z doktorantami Katedry Religionistyki Uniwersytetu w Pardubicach. Ponadto miałem okazję wysłuchać jak prezentował on założenia przygotowywanej pracy w trakcie doktorskiego seminarium.

Mgr. Peroutka od wielu już lat interesuje się szeroko rozumianą filozofią religii, w ramach której podejmuje on w swoich badaniach także problematykę teoretyczno-metodologiczną dotyczącą religioznawstwa.

Recenzowana praca składa się z *Uvodu* (s. 8-14) oraz trzech: rozdziałów: 1. *Základní pojmy a výchozí problémy* (s. 14-41); 2. *Fenomenologie náboženství a kognitivní religionistika* (s. 42-107); 3. *Mysl a význam* (108-173) oraz z krótkiej konkluzji – *Závěr* (s. 174-176) i dość lapidarnego podsumowania – *Shrnutí* (s.

177). Dysertację zamyka – licząca 243 pozycje (głównie anglojęzyczne, 35 – łącznie: czeskich i słowackich oraz 1 niemiecka) – *Literatura* (s. 178-196). Ze struktury dysertacji wynika zatem, że rozdział 1. ma charakter wstępny, natomiast 2. i 3. to zasadnicze (analityczne) części opracowania.

Poszczególne rozdziały dysertacji są podzielone na mniejsze podrozdziały, a te na mniejsze części (niektóre jednostronicowe), co powoduje, że – moim zdaniem – struktura pracy jest niepotrzebnie nadmiernie zdefragmentaryzowana. Jest to przejaw rozpowszechnionej (niestety) w humanistyce tendencji do naśladowania prac z zakresu nauk ścisłych (jako pierwsi w naukach społecznych i humanistycznych przejęli to psychologowie i socjologowie a za nimi pedagogzy i inni), co nie zawsze jest niezbędne i często utrudnia zamiast ułatwiać lekturę tekstu.

Pomimo to, stwierdzam, że struktura dysertacji jest przejrzysta i logiczna. Trudno mi oceniać ją pod względem językowym, nie mniej jednak nie miałem problemów z jej zrozumieniem. Także zrozumiałe i konkretnie (szczegółowo) Autor w *Uvod* (s. 12-14) przedstawił cele (założenia) dysertacji (w całości, jak też poszczególnych jej części).

Jak wynika z tytułu dysertacji, przedmiotem badań Autora jest rozumienie kategorii „mysl“ i „význam“ w dwóch ważnych orientacjach metodologicznych współczesnej nauki o religiach: fenomenologii religii i religioznawstwa kognitywistycznego. Autorowi nie chodzi o proste porównanie obu tych kierunków, czy ukazanie ich historycznych perypetii, ale – jak sam pisze: „Konkrétněji řečeno, pokusím se zde obhájit tezi, že mnohé konkrétní problémy kognitivní vědy, včetně těch specificky religionistických, lze odvodit právě od základních, konceptuálních problémů nejpřesněji identifikovaných v rámci filosofie mysli. Protože jak fenomenologie, tak i kognitivní vědy vyvinuly svůj vlastní svérázný jazyk, může být tento text místy obtížně srozumitelný“ (*Uvod*, s. 8).

Choć przedmiotem dociekań Autora jest nauka o religiach świata (*Věda o náboženství/Religionistika*) – z tego zakresu ma być nadany stopień naukowy, to w jego analizach, jak też sposobie refleksji, widoczny jest wyraźnie *background* filozoficzny głównie z zakresu tzw. filozofii świadomości (szerzej – filozofii umysłu), a także z pewnymi elementami filozofii analitycznej i oczywiście fenomenologii (o tym jeszcze będzie niżej). Wpływa to w oczywisty sposób w prowadzeniu całej argumentacji Autora na znacznym stopniu ogólności i abstrakcyjności, czego ma on świadomość.

Rozdział 1. dzieli się na trzy podrozdziały: 1. 1. *Definice náboženství* (s. 14-21); 1. 2. *Vědecká povaha religionistiky – rozumění a vysvětlení* (s. 21-31); 1. 3. *Naturalismus a fyzikalismus* (s. 32-36); 1. 4. *Psychologie a religionistika* (s. 36-41).

Nie mogąc (z racji ograniczonych ram recenzji) wchodzić tu w szczegóły poruszanych zagadnień, podkreślę tak:

W kwestii definicji religii badacze (zwłaszcza „nurtu feno”) deklarując antyredukcjonizm (np. R. Otto: twierdząc, że kategoria *sacrum* jest *a priori, sui generis* i *aliud valde* – jednocześnie sam popada w redukcjonizm psychologiczny, bowiem czymże w istocie jest *sensus numinis*?). Z opisów Otta wynika, że to rodzaj (religijnej – nie wszystkim dostępnej) egzaltacji.

Na rozdział 2. składa się 8 części: 2. 1. *Hluboké odlišnosti a překvapivé podobnosti* (s. 42- 46); 2. 2. *Fenomenologie* (46-53); 2. 3. *Fenomenologie náboženství* (s. 53-56); 2. 4. *Rozumějící fenomenologie náboženství* (56-66); 2. 5. *Kognitivní věda* (s. 66-70); 2. 6. *Kognitivní religionistika* (s. 70-80); 2. 7. *Jak (ne)kritizovat kognitivní vědu o náboženství* (s. 80-93); 2. 8. *Novější kognitivní přístupy a naturalizace fenomenologie* (93-107).

Do tej części opracowania mam najwięcej uwag. Nie mogąc się tu zbyt rozpisywać uważam, że:

1) Husserl co prawda pisał, że problem Boga jest najważniejszym problemem filozoficznym, ale problemowi religii nie poświęcił żadnej istotnej swojej pracy, a i wzmianek w innych jego pracach też jest niewiele.

2) To właśnie Husserl stwierdził, że *Das Heilige...* R. Otta to najpełniejsza fenomenologiczna interpretacja religii. Sam Otto w w/w pracy o fenomenologii nie wspomina (o *Religionsphilosophie* – także nie). Swoje badania określa jako *Religionsforschung* i *Religionsgeschichte*.

3. Za fenomenologiczną interpretację religii uznaje się pracę M. Schelera *Vom Ewigen im Menschen*, 1921.

4. Fenomenologia religii, jest znacznie starsza od fenomenologii filozoficznej.

5) To właśnie van der Leeuw (a za nim inni) zaczęli używać w swoich pracach kategorie husserlowskie, aby *ex post* móc być zaliczonym w poczet fenomenologów.

6) M. Peroutka błędnie w pracy zapisuje nazwisko van der Leeuwa, Pomija też imię (William) Brede Kristensena i imiona (Pierre Daniel) Chantepie de la Saussaye.

7) J. Waardenburg pisał o założeniach neofenomenologii religii, ale nie znam pracy gdzie by te postulaty sam stosował.

8) Neofenomenologia to przejaw epigonizmu nurtu „feno” w religioznawstwie.

Rozdział 3. składa się z 6 części: 3. 1. *Mysl a mozek* (s. 108-123); 3. 2. *Význam* (s. 123-135); 3. 3. *Problém sémantického epifenomenalismu* (s. 135-146); 3. 4. *Slepé komputace a vědomé intence* (146-158); 3. 5. *Pojmy závislé na pozorovateli* (s. 158-161); 3. 6. *Emergence* (s. 161-165).

Jest to zasadniczy rozdział dysertacji M. Peroutki i choć nie podzielam jego poglądów o istnieniu „rewolucji/przełomu kognitywistycznego” (przeżyłem takich przełomów w moim prawie czterdziestoletnim życiu naukowym wiele) to

stwierdzam, że Autor nie tylko zna się na tej problematyce, ale także wobec kognitywistyki potrafi zachować naukowy dystans.

Nie sposób odnieść się w recenzji do wszystkich zagadnień poruszanych przez doktoranta (trzeba by napisać kolejną książkę), zatem skoncentruję swoje uwagi wobec zagadnień uznanych przeze mnie za kluczowe dla oceny dysertacji.

Przechodząc do całościowej oceny dysertacji stwierdzam, że jej lektura utwierdza mnie w przekonaniu, że mgr. M. Peroutka jest badaczem, dojrzałym do prowadzenia pracy naukowej w dziedzinie religioznawstwa. Zapewne dużą pomoc zawdzięcza tu promotorowi/školitelovi: profesorowi J. Gebeltovi, który jest uznanym czeskim religioznawcą i którego prace – zwłaszcza z zakresu dziejów fenomenologii religii – są mi znane. Mgr. Peroutka posiada warsztat niezbędny do prowadzenia pracy naukowej, co jak sądzę w niedługim czasie potwierdzi habilitacją.

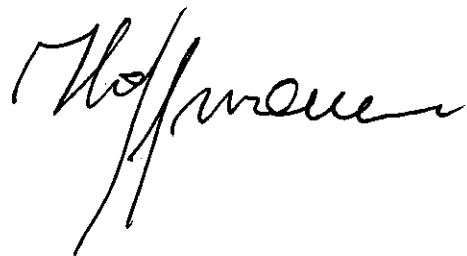
Przedłożona mi do recenzji praca jest dojrzała, nowatorska i jej wnioski powinny być praktycznie wykorzystane (nie tylko w Czechach). Napisana jest przejrzysto, rzeczowo i zrozumiale. Rzadko – jako obcokrajowiec – musiałem korzystać ze słownikowego wsparcia. Obszerna licząca 243 pozycje *Literatura* (s. 178-196) sporządzona jest solidnie, choć ograniczona głównie do prac wydanych w języku angielskim. Oczywistym jest, że Autor znacznie by skorzystał uwzględniając prace niemieckie, francuskie, holenderskie, szwedzkie (zwłaszcza w zakresie nurtu „feno“) czy np. rosyjskie. O polskich pracach (także moich dotyczących fenomenologii religii) nie wspominam. Jako recenzent prac naukowych (zwłaszcza tych pisanych „na stopień“ naukowy) przyjmuję zasadę, że nie oceniam tego, czego w pracy nie ma, lecz tylko to co w pracy jest.

Pragnę podkreślić kompetencje mgr. M. Peroutki tak w zakresie religioznawstwa (w tym fenomenologii religii, jak też filozofii i nauk o poznaniu (w tym kognitywistyki) Dysertacja – w mojej ocenie – spełnia wymogi

opracowania naukowego zarówno pod względem merytorycznym, teoretycznym, metodologicznym jak też warsztatowym. Uznanie budzi jej erudycja w zakresie teorii religii, historii i metodologii religioznawstwa, dziejów filozofii i psychologii, kluczowych współczesnych problemów „ nauk o poznaniu“ (kognitywistyki) etc.

W konkluzji stwierdzam, że dysertacja doktorska mgr Martina Peroutka spełnia wszelkie wymogi stawiane tego typu opracowaniom i z pełnym przekonaniem rekomenduję ją do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Henryk Hoffmann

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Hoffmann', written in a cursive style.

12.11.2016

Dr. hab. Henryk Hoffmann

33-100 Tarnów, Skrzyszowska 46

RECENZE

doktorské disertace

Mgr. Martin Peroutka

Pojetí mysli a významu ve fenomenologické a kognitivní religionistice

Pardubice 2016

Školitel: Th. Dr. Jiří Gebelt

Fakulta filozofická

Katedra religionistiky Univerzita Pardubice

Autora recenzované práce Mgr. Martina Peroutku znám již více než pět let, protože od roku 2010-11 v rámci religionistiky vyučuji doktorandy na Katedře religionistiky Univerzity Pardubice. Kromě toho jsem měl příležitost sledovat, jak během doktorandského semináře prezentoval koncepci připravované práce.

Mgr. Peroutka se již mnoho let zajímá o široce chápanou filozofii náboženství, v jejímž rámci zaměřuje své bádání také na teoreticko-metodologickou problematiku religionistiky.

Recenzovaná práce obsahuje *Úvod* (s. 8-14), tři části: 1. *Základní pojmy a výchozí problémy* (s. 14-41); 2. *Fenomenologie náboženství a kognitivní religionistika* (s. 42-107); 3. *Mysl a význam* (s. 108-173) a krátký *Závěr* (s. 174-176), včetně lapidárního *Shrnutí* (s. 177). Disertaci uzavírá *Literatura* (s. 178-196), čítající 243 položek (hlavně anglických, 35 českých a slovenských, 1 německou). Ze struktury disertace je zřejmé, že 1. první část má úvodní charakter, zatímco části 2. a 3. představují zásadní (analytický) obsah práce.

Jednotlivé kapitoly disertace jsou rozděleny na menší podkapitoly a ty ještě na menší části (některé jednostránkové), což má za následek – podle mého názoru – nadměrnou fragmentaci struktury celé práce. Projevuje se v tom (bohužel) v humanistice dosti rozšířená tendence napodobovat práce z oblastí exaktních věd (jako první to začali ve společenských a humanitních vědách psychologové a sociologové, poté pedagogové a další). Není to nutné a navíc se tím ztěžuje četba textu.

Přesto však, konstatuji, struktura práce je přehledná a logická. Sotva mohu práci hodnotit z jazykového hlediska, nicméně mi nečinilo problém jí porozumět. Autor také jasně a konkrétně (podrobně) v *Úvodu* (s. 12-14) představil cíle (koncepci) disertace (jak celku, tak jednotlivých částí).

Jak vyplývá z názvu disertace, předmětem autorových bádání je pojetí kategorií „mysl“ a „význam“ ve dvou metodologických směrech současné vědy o náboženstvích: fenomenologii religie a kognitivní religionistiky. Autorovi nejde o jednoduché srovnání obou směrů nebo o představení jejich historických peripetií, ale – jak sám píše: „*Konkrétněji řečeno, pokusím se zde obhájit tezi, že mnohé konkrétní problémy kognitivní vědy, včetně těch specificky religionistických, lze odvodit právě od základních, konceptuálních problémů nejpřesněji identifikovaných v rámci filozofie mysli. Protože jak fenomenologie, tak i kognitivní vědy vyvinuly svůj vlastní svérázný jazyk, může být tento text místy obtížně srozumitelný*“ (Úvod, s. 8).

Ačkoliv předmětem autorova zkoumání je věda o světových náboženstvích (*Věda o náboženství/Religionistika*) – z tohoto oboru má být udělen vědecký stupeň -, v jeho analýzách, jakož i ve způsobu uvažování, je výrazně patrný filozofický *background* z oblasti tzv. filozofie vědomí (širěji – filozofie myšlení) spolu s elementy analytické filozofie a samozřejmě fenomenologie (k tomu se vyjádřím později). Má to vliv na autorovu značnou obecnost a abstraktnost během argumentace, což si uvědomuje.

První kapitola se dělí na čtyři podkapitoly: 1.1 *Definice náboženství* (s. 14-21); 1.2 *Vědecká povaha religionistiky – rozumění a vysvětlení* (s. 21-31); 1.3 *Naturalismus a fyzikalismus* (s. 32-36); 1.4 *Psychologie a religionistika* (s. 36-41).

Protože (vzhledem k omezenému rámci recenze) se nemohu zabývat jednotlivostmi představených problémů, alespoň zdůrazním:

V otázce definice náboženství badatelé (zvláště „směru feno“) při deklarování antiredukcionismu (např. R. Otto: ačkoliv tvrdí, že kategorie *sacrum* je *a priori, sui generis* i *aliud valde*, sám sklouzává k psychologickému redukcionismu, neboť čím je v podstatě *sensus numinis*?). Z Ottových podpisů vyplývá, že jde o druh (náboženské – ne všem přístupné) exaltace.

Kapitola 2. se skládá z 8 částí: 2.1 *Hluboké odlišnosti a překvapivé podobnosti* (s. 42-46); 2.2 *Fenomenologie* (s. 46-53); 2.3 *Fenomenologie náboženství* (s. 53-56); 2.4 *Rozumějící fenomenologie náboženství* (s. 56-66); 2.5 *Kognitivní věda* (s. 66-70); 2.6 *Kognitivní religionistika* (s. 70-80); 2.7 *Jak (ne)kritizovat kognitivní vědu o náboženství* (s. 80-93); 2.8 *Novější kognitivní přístupy a naturalizace fenomenologie* (s. 93-107).

K této části práce mám nejvíce poznámek. Jakkoli se nemohu příliš rozepisovat, domnívám se, že:

- 1) Husserl sice psal, že problém Boha je nejdůležitějším filozofickým problémem, ale problému náboženství nevěnoval žádnou zásadní práci a také v jiných pracích má nemnoho zmínek.
- 2) Právě Husserl konstatoval, že *Das Heilige...* R. Otta je nejuplněnější fenomenologickou interpretací náboženství. Sám Otto ale v uvedené práci o fenomenologii nehovoří (o *Religionsphilosophie* – také ne). Svá bádání označuje jako *Religionsforschung* a *Religionsgeschichte*.
- 3) Za fenomenologickou interpretaci náboženství je považována práce M. Schelera *Vom Ewigen im Menschen*, 1921.
- 4) Fenomenologie náboženství je značně starší než filozofická fenomenologie.
- 5) Až van der Leeuw (a po něm jiní) začal ve svých pracích uplatňovat husserlovské kategorie, aby se ex post mohl zařadit mezi fenomenology.

- 6) M. Peroutka v práci chybně píše příjmení van der Leeuwa. Opomíjí také křestní jméno (William) Brede Kristensena a jména (Pierre Daniel) Chantepie da la Saussaye.
- 7) J. Waardenburg psal o principech neofenomenologie náboženství, ale neznám žádnou jeho práci, kde by tyto principy sám aplikoval.
- 8) Neofenomenologie je projevem epigonství směru „feno“ v religionistice.

Kapitola 3. sestává ze 6 částí: 3.1 *Mysl a mozek* (s. 108-123); 3.2 *Význam* (s. 123-135); 3.3 *Problém sémantického epifenomenalismu* (s. 135-146); 3.4 *Slepé komputace a vědomé intence* (s. 146-158); 3.5 *Pojmy závislé na pozorovatelnosti* (s. 158-161); 3.6 *Emergence* (s. 161-165).

Jde o zásadní kapitolu disertace M. Peroutky, a i když nesdílím jeho názor, že existuje „kognitivistický přelom“ (zažil jsem takových přelomů ve své téměř čtyřicetileté vědecké práci mnoho), konstatuji, že autor nejen zná danou problematiku, ale dovede vůči kognitivistice zaujímat vědecký odstup.

Nemohu se v recenzi věnovat všem problémům zmiňovaným doktorandem (bylo by nutné napsat další knihu), tudíž se zaměřím jen na otázky, které v hodnocení disertace považuji za klíčové.

Při celkovém hodnocení disertace konstatuji, že její četba mě přesvědčila o tom, že Mgr. M. Peroutka je badatelem, který dozrál k samostatnému zkoumání religionistiky. Jistě za mnohé vděčí školiteli profesorovi J. Gebeltovi, který je uznávaným českým religionistou a jehož práce – zvláště týkající se historie fenomenologie náboženství – znám. Mgr. Peroutka zvládl řemeslo nezbytné k vědecké práci, což – jak soudím – zanedlouho potvrdí svou habilitací.

Recenzovaná práce je zralá, novátorská a závěry z ní plynoucí by měly být využity v praxi (nejen v Čechách). Je napsána přehledně, věcně a jasně. Jako cizinec jsem musel jen zřídka použít slovník. Rozsáhlá *Literatura* čítající 243 položek (s. 178-196) je zpracována solidně, přestože se týká hlavně prací vydaných v angličtině. Autor by nepochybně mnohé získal, kdyby zohlednil práce německé, francouzské, holandské, švédské (zvláště o směru „feno“) nebo ruské. O polských pracích (včetně mých týkajících se fenomenologie náboženství) nemluvě. Jako recenzent vědeckých prací (zejména těch usilujících o vědecký „stupeň“) se držím zásady, že nehodnotím to, co v práci chybí, ale pouze to, co v ní je.

Rád bych zdůraznil kompetence Mgr. Peroutky jak v oblasti religionistiky (včetně fenomenologie náboženství), tak v oblasti filozofie a vědy o poznání (včetně kognitivistiky). Disertace – podle mého názoru – splňuje požadavky kladené na vědeckou práci, a to jak z věcného hlediska či hlediska teoretického a metodologického, tak z hlediska řemeslného. Uznání si zaslouží její erudovanost související s teorií náboženství, dějinami a metodologií religionistiky, dějinami filozofie a psychologie, klíčovými problémy „věd o poznání“ (kognitivistiky) atd.

Na závěr konstatuji, že doktorská disertační práce Mgr. Martina Peroutky splňuje všechny požadavky kladené na tento typ práce a mohu ji s plným přesvědčením doporučit do další etapy doktorského řízení.

Dr. hab Henryk Hoffmann

Přel. P. Poslední